

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод («Римська Конвенція») від 04.11.1950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Конопельський Віктор Ярославович,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;
Аганова Каріна Вікторівна,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОТИПРАВНОСТІ УЧАСНИКІВ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну обумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму являються зв'язок і взаємодія. Як зазначає Н. Ф. Кузнецова, кримінологічна детермінація являє собою вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в рамках більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи й суспільства. У свою чергу ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ [1].

Найчастіше терміном «детермінанти злочинності» у науковій літературі охоплюються причини та умови вчинення злочинів. На думку О. М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [2, с. 79]. Як зазначає Н. М. Ярмиш, детермінізм – це категорія, що виражає будь-яку обумовленість явищ, предметів, процесів, усі види зв'язків між ними. Причинність же – категорія, призначена для того, щоб висловлювати виключно причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [3, с. 35].

Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, які її детермінують як свій наслідок. Причини та умови злочинності не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, які розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок. Причинний зв'язок – зв'язок генетичний. При визначенні того, що було причиною, а що наслідком, треба виділити два основні елементи, один з яких «причина», а інший – «наслідок». До причин протиправної поведінки

необхідно відносити соціально-психологічні детермінанти, які складаються з таких елементів, як економічна, політична, правова, побутова психологія на різних рівнях суспільної свідомості [4, с. 66].

Другим, після причини, видом детермінант є умови. Ними можуть бути різноманітні фактори, які сприяють чи створюють можливість виникнення наслідку. Їх дія на наслідок опосередкована причиною. Категорія «умова» пов'язана з категорією «можливість» та її кількісним виразом «ймовірність». Умови не містять тих потенційних сил, якими володіють причини для породження наслідку. Але вони забезпечують дію (прояв) причини. Без умов, без взаємодії їх з причиною остання або не буде діяти, або не з'явиться. За наявності одних тільки умов можливість появи наслідку не перетворюється в реальну дійсність.

Стосовно предмета нашого дослідження перше – це конкретні злочинці та вчинювані ними кримінальні правопорушення, а друге – молодіжна злочинність як особливе соціальне явище. Головним залишається те, що злочинна спрямованість особистості в силу її способу життя і поведінки створює передумови для вчинення саме кримінальних протиправних діянь. Отже, першочергове значення мають умови суб'єктивного характеру. Точніше, центральною є проблема особистості, але дуже істотну роль відіграє й соціальне середовище.

Кримінальні правопорушення молоді проявляються у формі індивідуальних спонукань, утворюючи реальний соціальний зміст відповідної злочинної поведінки. Коріння зазначеного соціального змісту слід шукати не тільки в самій особі злочинця, а й (можливо, головним чином) в її міжособистісних відносинах. Але навіть при цьому, на нашу думку, неприпустимим є ігнорування значення та ролі особи злочинця [5, с. 326].

Кримінологією давно встановлено, що особи молодіжного віку частіше чинять кримінальні правопорушення агресивного, імпульсивного характеру. Протиправна ж поведінка осіб старшого віку менш імпульсивна, більш обдумана, в тому числі і з точки зору можливих наслідків такої поведінки. Нарешті, вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їх інтересів, спосіб життя, що не може не позначитися на протиправних діяннях. Тенденція росту злочинності неповнолітніх вимагає не лише моральної, а й спеціальної правової підготовки. Необхідно також пам'ятати, що багато хто із цієї категорії правопорушників має психічні аномалії (як спадкові – психопатія, слабоумство в формі дебільності і ін., так і такі, що мають набутий характер – алкоголізм, наркоманія, травми центральної нервової системи та ін.) [6, с. 48].

Аналіз вивчених кримінальних проваджень засвідчує, що такий вид злочинності, як насильницька, значною мірою є наслідком міжособистісних зіткнень. Насильницькі злочини як за генезисом, так і за змістом, є завжди конфліктами, причому ці конфлікти є доволі гострими і мають різноманітні форми прояву, які в результаті призводять до кримінального насильства.

Загалом можна говорити про значне збільшення в життєдіяльності суспільства приводів для вчинення кримінальних правопорушень. Вони часто виникають у результаті провокуючої поведінки потерпілих, що взагалі характерно для детермінації посягань молодіжних угруповань. Як свідчать результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень у архівах судів, більшість хуліганств вчинюється стосовно осіб, які перебувають у стані сильного сп'яніння.

Отже, до чинників, що належать до причинного комплексу та сприяють вчиненню кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями, відносять і віктимну поведінку жертв. Аналіз такої поведінки потерпілих дає змогу глибше розібратися в тому, чому вчиняються кримінальні правопорушення у громадських місцях, які особи частіше стають їх жертвами, який механізм відносин «злочинець – жертва», і на цій основі виробити заходи віктимологічного запобігання [7].

На якісний характер молодіжної злочинності також впливає зниження порогу моральних цінностей, маргіналізація певної частини населення, зростання кількості стресових ситуацій, ослаблення різних форм соціального контролю, негативний вплив соціального середовища. Під впливом соціальних та інших суперечностей, що об'єктивно склалися, створюються умови для формування і дії найрізноманітніших внутрішніх мотивів до вчинення насильства: користь, прагнення до задоволення своїх внутрішніх потреб, прагнення до самоствердження будь-якими способами тощо. Для значної кількості молодих людей стало звичайною справою вирішувати міжособистісні конфлікти насильницьким шляхом, без звернення до правоохоронних органів відповідно до передбачених законом процедур.

Молодіжні групи виникають стихійно і особи, що входять до них, проводять у них весь свій вільний час. Це визначається специфічними потребами у спілкуванні. Молодь охоче бере участь в неформальних групах тому, що це не потребує особливих здібностей, спеціальних знань. Крім цього, участь в такій групі задовольняє потребу до активного спілкування, створює можливість для самоствердження. При бажанні заслужити визнання, підліток пристосовується до законів, що панують в групі, а це сприяє зростанню його комфортності. Усі ці чинники обумовлюють вчинення ним у майбутньому таких дій, які він не здійснив би сам.

Виходячи з вищевикладеного варто констатувати, що політичні та соціально-економічні зміни, зниження рівня життя, втрата моральних орієнтацій, ослаблення функцій сім'ї, криміналізація суспільства наклала глибокий відбиток на поведінку молоді. У загальному вигляді, на думку опитаних співробітників правоохоронних органів, факторами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями є: нестабільність економіки – 31 %; зниження рівня життя – 39 %; неспроможність сім'ї – 22 %; недоліки громадського устрою – 3 %; стратифікація суспільства на групи – 5 %.

Молодіжні угруповання в умовах зростання існуючих протиріч суспільства почали об'єднуватися, щоб якимось самоорганізуватися та гармонізувати найближче оточення. За результатами опитування «неформальні», виявлено такі фактори, що сприяли вступу ними до неформальних груп: набуття почуття безпеки та емоційного комфорту – 61 %; необхідність отримання оцінки своїх дій з боку однолітків – 38 %; самоствердження – 14 % та незалежність від дорослих – 52 %.

Неформальні групи справді стали для молоді формою компенсації життєвих невдач і тим соціальним простором, у якому вони отримали можливість реалізувати себе – самоствердитися у суспільстві.

Таким чином, до спеціальних детермінантів вчинення кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями слід віднести: дисфункціональність сім'ї; соціальну дезадаптацію особи та інші відчуження від соціального середовища; вікові, психічні та інші особистісні особливості; готовність уникнути від вирішення життєвих проблем у світі алкоголю та наркотиків, що утворюють тимчасову ілюзорну стабільність; відсутність можливості реалізуватися у суспільно корисній діяльності; відчуття безцільності існування; відданість близьким; дистанціювання від успішних молодих людей; вплив асоціального середовища.

Список використаних джерел

1. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В. Н. Кудрявцева. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 208 с.

2. Криминологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Иванов та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.

3. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Харьков: «Право», 2003. 512 с.

4. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2011. 720 с.

5. Півень А. В. Особливості детермінації вуличної злочинності неповнолітніх. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2011. № 7. С. 325–328.

6. Рудой К. М. Щодо актуальності профілактики злочинів, скоєних неповнолітніми. Підліток і Закон. 2011. С. 43–49.

7. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 522 с.